

S Z E M L E

SCHÖPFLIN ALADÁR 1872—1950

A 30-as évek elején talákoztam először Schöpflin Aladárral. A kiadóvállalat lektori szobája — ahol szegényes kenyerét kereste — silány odú volt inkább, mint munkahely. Az ablakszélességű, szűk szobában, rozszant íróasztalnál, rozoga karosszéken dolgozott. Az íróasztal mellett, látogatói számára még egy szék. Valamikor nádfonatú volt. Az elpusztult nádfonatot rászegezett falemez helyettesítette. Amint leültem, a szék nyikorogni kezdett. Lábamra kellett támaszkodni, hogy a nyikorgás kísérezeneje ne háborgassa a beszélgetést. Egyéb berendezési tárgyakat könyvek halmaza pótolta a szobában. Azonban a könyvek sem könyvespolcon, hanem az ablakpárkányon heverték felhalmozva.

Ilyen környezetben dolgozott a bankárok és grófok Magyarországon modern irodalmunk kritikusa, Ady Endre egykori barátja, havi 500 pengőnyi fizetésért.

Maga Schöpflin Aladár pontosan olyan volt, amilyenek írásai alapján elképzeltem. Egyenes tartással ült, mint aki karót nyelt. Színezetlen hangon beszélt, de minden mondatában érdekeset mondott. A Nyugat előzményeiről készültem tanulmányt írni ebben az időben; s tanulmányanyagom ellenőrzése céljából látogattam meg. Témám körül folyt a beszélgetés. Szó esett a *Vasárnapi Újságról* is, ahol Schöpflin első írásai megjelentek, s ahol a Nyugat megindulása előtt, az ő segítségével helyet kaptak modern irodalmunk későbbi nagyjainak versei és novellái. Schöpflin a maga szerepéről, saját fiatalkori munkásságáról olyan szenttelen, rideg tárgyilagossággal beszélt, mintha valami évszázadokkal előbbi eseményről szólna, s nem olyan dolgokról, amelyeknek aktív, szereplő részese volt maga is. Az ezután következő tizenöt-húsz esztendőben gyakran voltam együtt Schöpflin Aladárral. Sok emlékem van róla. A kávéházi asztalnál sokszor idézett a múltból. Rengeteg mondanivalója volt, hiszen Vajda Jánostól kezdve mindenkit ismert. Az íróknak, költőknek nemcsak műveit olvasta, mindenkivel személyes kapcsolatot is tartott. Gyakran biztattuk, hogy írjon emlékiratot. Nem hagyta magát rábeszélni. Mindössze néhány részletet írt meg emlékeiből, cikk formában.

Hetvennyolc éves volt, amikor meghalt, s közel ötven éven keresztül dolgozott, mint író. Rengeteg tanulmányt, cikket, irodalmi és színházi bírálatot írt. A hetvenedik születésnapját követő esztendőben (1943) kiadták addigi műveinek bibliográfiáját. A bibliográfia korántsem teljes, mégis több mint 1300 tanulmányt, cikket, irodalmi és színházi bírálatot tart nyilván. Irodalomtörténeti és kritikai működése mellett — bevallottan kritikai stílusgyakorlatként — írt regényeket, elbeszéléseket, színdarabokat, gyermekmesekönyvet, és a megélhetés szükségéből több regényt, novelláskötetet, ismeretterjesztő könyvet fordított magyarra, németből, franciából és angolból.

Schöpflin Aladár közel ötven esztendőt felölelő kritikai munkássága visszatükrözi irodalmunkat a Nyugatot megelőző évtizedtől, a Nyugatot követő korszakig bezárólag. E közel öt évtizedet jelentő időszakban alig találni olyan

irodalmi jelenséget, nem igen találni olyan író, akiről ne mondta volna el véleményét, hosszabb tanulmányban, vagy kisebb bírálatban. Gyulain kívül nem volt magyar kritikus, akinek műve ilyen nagykiterjedésű anyagot ölelt volna fel, mint az övé. Egy évtizeddel előbb lépett fel, mint a Nyugat íróinak legtöbbje, s csaknem mindeniket túlélte. Schöpflin műve azonban így is, szerényesen a Nyugat irodalmához szövődik. Működésének minden szála hozzá kapcsolódik, kritikai ítéletei a Nyugat gondolkozása szerint fogantak; Schöpflin Aladár a Nyugat kritikusa volt.

Ha közelebbről szemügyre vesszük műveit, ha olvassuk tanulmányait és cikkeit, helytelen volna ha letagadnók, hogy legalább is egy részük ma már keveset mond számunkra. Az első impressziónk az, hogy ítéletei, megfogalmazásai, kortársainak írásaiban részletesebb, távolabbramutató és többnyire mélyebb kifejtésben találhatók meg. Fejtegetései, amelyeknek oldalakat szentel, gyakran közhelyként hatnak, kevés újat jelentenek számunkra. Nagyon messze járnánk azonban az igazságtól, ha megállnánk az első impresszió diktálta megállapításnál, és ebből alkotnánk képet művéről. „Ezt ma még nem látják általában, de hiszem és tudom, hogy látni fogják előbb-utóbb“ — írta egyszer, még a Nyugat hőskorában, egyik cikkében, midőn élesre fent, metsző stílusban folytak az irodalmi harcok Adyék körül. Ez és az ehhez hasonló mondatok gyakran tűnnek fel írásaiban. Miként hétköznapi beszédmodorában, színezetlen hangon, mindég érdekeset és lényegeset mondott, ugyanúgy írásaiban is: stílárís bravúrok nélkül, nélkülözve minden formai és elméleti csillogást, a lényegesre tapintott. És amit leginkább hangsúlyozni kell: elsőnek mondott kortársairól lényegeset. Mindazok a megállapítások, amelyek a kortárs közvéleményben a Nyugat íróiról kialakultak, s amelyeket a Nyugat után fellépő fiatalabbak, a felszabadulás előtt az Ady-korról megfogalmaztak, gyökérszálaikban Schöpflin tanulmányaihoz és cikkeihez nyúlnak vissza; az ő tanulmányai voltak a kiindulópontjai a későbbi elemzéseknek.

Elsőnek mondani lényegeset és érdemlegeset egy irodalmi korszakról, s egy irodalmi korszak szereplő személyiségeiről, önmagábanvéve sem csekély teljesítmény. De akár mennyire nem kisjelentőségű teljesítmény ez, a reá való utalással korántsem méríthetjük ki Schöpflin művének jelentőségét. A halál alkalmából íródott rövid megemlékezésnek nem lehet feladata, hogy kimerítő képet adjon a műről. Mégis két kérdésre röviden még utalnunk kell. Az egyik, a műnek tulajdonsága, a másik emberi jellemvonás. Azonban az emberi jellemvonás azáltal, hogy írónak az emberi jellemvonása, tulajdonsága a műnek is.

Schöpflin Aladár nem tanulmányozta alaposan a marxizmust. Mégis tanulmányai és kritikái az első időtől kezdve a marxizmus irányába mutatnak. Felveti és írásaiban keresi a társadalmi összefüggéseket. A módszernek kevés az elméleti megalapozottsága, azonban mélyebb elméleti megalapozottság nélkül is jelentős kezdeményezés ez. A társadalmi szempont felvetésének említésével párhuzamosan kell utalnunk Schöpflin fegyelmezett, tárgyilagos és mértéktartó emberi tulajdonságára. A fegyelmezetség, tárgyilagosság és mértéktartás kifejezésre jut műveiben is. Ez az, ami nem engedte gondolkozását tetszetős, divatos elméletek sodrába ragadni. Ez az, ami távoltartotta még agastyán korában is minden vaskalaposságtól. Ez az, ami lehetővé tette, hogy ne váljék számára merev dogmává az az irodalom, amelynek ifjúkorában kritikusa, értelmezője volt, hanem megértsen és értékeljen minden újat, ami a haladás irányában mutat előre. Nem volt vaskalapos, de ugyanakkor hűséges volt. Abban az időben, midőn kortársai közül oly sokan hátatfordítottak, megtagadták forradalmi ifjúságukat, midőn a Horthy-fasizmus megkísérelte a maga céljaira kihasználni Ady Endre költészetét, Schöpflin cikkeiben és könyvében egyránt kiállt Ady megmásíthatatlan forradalmisága mellett. Schöpflin hűséges volt az igazsághoz.

Ma, amikor programmon van a reakciós szemlélet meghamisítási kísérletei után az egész magyar irodalom új értelmezése, amikor feladatként előt-

tünk áll irodalmunk igazi képének felrajzolása, szép munka lesz megvizsgálni Schöpflin Aladár irodalomtörténeti, kritikusi művét is. Az ő művének megvizsgálása párhuzamban kell, hogy történjék Ady és kortársai, a modern magyar irodalom újraértékelésével. Ez az újraértékelés vitába fog szállni igen sok esetben Adyról és kortársairól vallott felfogásokkal. Úgy gondolom, modern irodalmunknak újraértékelése során elsősorban Schöpflin Aladárral kell vitába szállni. Schöpflin Aladár ítéleteit kell megnézni, és nem azoknak a megállapításait, akik az ő ítéletei nyomán továbbhaladtak.

Bizonyos vagyok benne, hogy vele, az első megfogalmazóval kevesebb vitánk lesz, mint azokkal, akik nyomába léptek. Az ő megfogalmazásai nagyon gyakran a mi megfogalmazásaink lesznek.

Tolnai Gábor

KALEVALA

Összeállította és a bevezetést írta: Otto Kuusinen. Bp. 1950., Hungária.

1849-ben jelent meg a karjalai finn nép nagy époszának, a Kalevalának végleges kiadása, Elias Lönnrot, a kiváló tudós szerkesztésében. A megjelenés százéves évfordulója alkalmából mind a Karjalai Finn Szovjet Szocialista Köztársaságban, mind pedig Finnországban ünnepeket tartottak és számos tanulmány, ismertetés jelent meg a Kalevaláról.

Gyökeresen különböznek azonban egymásól a kétféle köztársaságban megjelent Kalevala-tanulmányok. A finn polgári „demokráciában” megjelent tanulmányok szerzői meghamisítják a Kalevalát, felújítják, más tálalásban újra feladják a reakciós népköltészet-kutatók, főként K. Krohn elméletét, amelynek fő célja, hogy elvitassa a Kalevala népi eredetét és megkísérelje legalább részben kimutatni „magasabbrendű műveltség”, azaz a finn arisztokrácia műveltségének hatását a Kalevalára. Ezt azzal vélik bebizonyítani, hogy keletkezési helyét nem Karjala területére teszik (mert annak népe nem ismert arisztokráciát), hanem Nyugat-Finnországba.

A Szovjetúnióban megjelent Kalevala-tanulmányok ezzel szemben a valóság feltárásával segítik a dolgozó népet a jelen harcaiban és a jövő építésében. Ennek a Kalevala-irodalomnak egyik legértékesebb termékét, a karélo-finu szovjetköztársaság elnöke: Otto Kuusinen által válogatott és csoportosított Kalevala-szöveget és eléje írt bevezetését adta ki a Hungária könyvkiadó.

Kuusinen mindenekelőtt megállapítja, hogy a Kalevala nem az arisztokrácia költészete, hanem valódi népköltészet. Könyörtelenül leleplezi azokat a burzsoá folkloristákat, akik egyrészt át akarták alakítani a Kalevala-költészetet az arisztokrácia költészetévé, másrészt az eposz keletkezési helyét Nyugat-Finnországba akarták helyezni. A Kalevalát a karjalai nép hozta létre, tehát a világirodalomnak ez a remeke a Szovjetúnió népeinek költészetéhez tartozik. A Kalevala csak Karjalában teremhetett meg, mert ezen a területen — a kedvező földrajzi helyzet folytán — viszonylag későn következett be az ősi nemzeti rend felbomlása. Kuusinen ezzel kapcsolatban rámutat arra, hogy az áru- és pénzgazdálkodás elterjedése, a paraszti rétegek elnyomódása, az állam beavatkozása és az egyház és papság működése a költészet elsorvadását eredményezte.

A továbbiakban Kuusinen az eposz elemzését adja. Megállapítja, hogy a Kalevala fő tartalmában „a barbárkor harmadik fokának társadalmi fejlődését tükrözi, azt a korszakot, mikor, mint Engels mondja, minden kultúrnép hőskorát élte.” Erre az eredményre az eposzban említett harci és termelőeszközök figyelembevételével, az eposzban tükröződő társadalmi viszonyok beható vizsgálatával jut. A hangsúlyt azonban nem erre helyezi: a Kalevalát nemcsak mint történelmi dokumentumot, hanem elsősorban mint magasrendű

Költői alkotást értékeli. Középpontba a Kalevala és Pohjola közötti harcot állítja. A Kalevala ősi, kizsákmányolástól mentes társadalma és a magántulajdont és elnyomást képviselő Pohjola közötti ellentét az eposz „ideológiailag legfontosabb mozzanata.” A küzdelem főtárgya a Szampó, a tarkatetős csodamalom, ez a csodálatos termelőeszköz, amely szüntelenül örül, eleséget termel. Ezt az eszközt Pohjola úrasszonya, „Észak vén banyája” magántulajdonnak tekinti és gőgösen visszautasítja a Kalevala hőseit, amikor azok a Szampó elosztását követelik a nép számára. A hosszú és változatos küzdelem Kalevala szabad hőseinek diadalával ér véget.

Az ezzel kapcsolatos problémák megoldása a tanulmány legjelentősebb része. Arról van szó, hogy történetileg nézve Pohjola népe — bármennyire embertelenebb, mint a Kalevala hősei — a társadalmi fejlődés magasabb fokán áll. A Kalevala tendenciája tehát látszólag ellentmond a történelmi fejlődés szükségszerűségének. Kuusinen ezt kérdést a dolgozó nép szempontjából veti fel és oldja meg. Továbbfejlesztve Gorkij egy zseniális gondolatát, kifejti és számos példával bizonyítja, hogy a nép legjobb vágyainak és eszményeinek egyik legfőbb megnyilvánulási formájáról van szó: a jövőről alkotott elképzeléseit nem elvont gondolatként fejezte ki, hanem a múlt konkrét képeként. És nem is az a lényeges, hogy az énekek keletkezése korában milyen elképzelések éltek a népben a távoli jövőről, hanem az, hogy a későbbi korok emberei találjanak-e az énekekben olyan vonásokat, amelyek megfelelnek vágyaiknak. Ennek kritériumát tartalmi-formai oldalról határozza meg: „A nagy eposzok életerejé egyáltalán nemcsak a szöveg betűszerinti megértésén alapul, hanem azon is, hogy a költői képek eléggé hatásosak ahhoz, hogy az olvasók évszázadok múltán is egyre új és új, mindig mélyebb értelmet találjanak bennük.” Nyugodtan általánosíthatunk: az irodalmi alkotások tartalmi és formai magasrendűsége, vagyis a dolgozó nép törekvéseihez való pozitív viszony az előfeltétele annak, hogy továbbéljenek századokon át. A művek vizsgálójának tehát, a mellett, hogy keletkezési korának gazdasági-társadalmi viszonyai-ból megmagyarázza a művet, a hangsúlyt a művészi-eszmei elemzésre kell tennie. Ennél pedig döntő fontosságú a művek utóélete, egészen máig. A leglényegesebb természetesen az, hogy a ma dolgozója mit tart értékesnek egy irodalmi alkotásban. Csakis akkor juthatunk egyre közelebb egy költői alkotás igazi megértéséig, ha utóéletének ezt az egész dialektikáját feltárjuk. Kuusinen a relatív mozzanatok emeli ki: „Minden kor a saját társadalmi tudatának világánál olvassa a múlt költészetét s oly vonásokra és eszmékre figyel fel, melyek ezelőtt észrevétlenek maradtak és talán az énekek szerzői sem gondoltak rájuk.”

A Kalevala hiteles magyarázatához viszont éppen azáltal jut el, hogy vizsgálódásának legfőbb szempontja: mi az, amit a szocializmus embere értékelni és élvezni tud a népeposzban. Ezzel egyúttal döntő módon segíti is a dolgozókat harcaikban. „A kalevalaiak tisztelik a munkát, a szorgalmat... csodálják a tudást, a művészetet, a költeményeket, a dalt, a zenét és a szépséget.” Kinek ne jutna eszébe a megvalósult szocializmus országa, ahol mind-csak az erőnyek nem a nép képzeletében vannak csak meg, hanem élő, mindennapi valósággá váltak? Vagy a Kalevala hőseinek jellemzésénél, akikben a nép képzelete „az erőnek, művészetnek és tettkézségnek oly gazdagságát sűrítette, amilyen a valóságban senkiben sem lehetett meg”, az új, szocialista embertípus őseit látjuk egész gazdagságában bemutatva.

Kuusinen tanulmányának sokoldalú anyagából csak a legfontosabb kérdésekre térünk ki. Utalhatnánk még arra, milyen példamutatóan elemzi az eposz formai sajátosságait, vagy az egyes szereplők jellemét. (Különösen jó Kullervónak. „a bosszúálló rabszolga hatalmas típusának” jellemzése.) De mindenképp példát mutat arra, hogyan kell érvényesíteni az igazi holsevik pártosságot: a haladás ügyéért folytatott harcot egy évszázadokkal ezelőtt keletkezett költői alkotás elemzésében.

Stoll Béla